

Kemisten som arbetade på natten

Berättelse

Carl Wilhelm Scheele föddes år 1742 i staden Stralsund. Staden hörde då till Sverige, men ligger idag i Tyskland. När han var fjorton år flyttade han till Göteborg. Där började han arbeta hos en apotekare. På den tiden gjorde apotekare själva sina läkemedel. Scheele lärde sig att blanda olika ämnen, och han blev snabbt intresserad av kemi.

Scheele hade ingen utbildning i kemi. Han läste böcker själv och gjorde många experiment. Ofta arbetade han på natten, eftersom han var upptagen med apoteket på dagen. Han skrev ner allt han gjorde. Han bytte jobb flera gånger och bodde i Malmö, Stockholm och Uppsala.

Omkring år 1771 lyckades Scheele framställa en gas som fick saker att brinna starkare. Det var syre, alltså gasen som vi andas. Men han väntade länge med att berätta om sin upptäckt. När hans bok kom ut hade andra forskare redan skrivit om syret. Därför fick de äran.

Scheele upptäckte också många andra ämnen. För att undersöka dem luktade och smakade han ofta på dem. Det var farligt, eftersom flera ämnen var giftiga.

År 1775 fick han ett eget apotek i Köping. Där fick han lugn och tid att forska. Han dog redan år 1786, bara 43 år gammal. Idag är han känd som en av de skickligaste kemisterna i historien.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
apotekare	en person som gör och säljer medicin
läkemedel	medicin som gör att man blir frisk
ämne	ett material eller en sak, till exempel vatten eller salt
kemi	läran om vad saker består av och hur de ändras
experiment	ett försök där man testar något
framställa	att tillverka något
syre	gasen i luften som vi måste andas
gas	ett ämne som inte är fast eller flytande, som luft
äran	att få beröm och tack för något man gjort
giftig	farlig att äta eller andas in

Läsförståelsefrågor

1. Var föddes Scheele?
 1. I Göteborg.
 2. I en stad som idag ligger i Tyskland.
 3. I Köping.
2. Vad gjorde Scheele när han var fjorton år?
 1. Han började arbeta hos en apotekare.
 2. Han öppnade ett eget apotek.
 3. Han skrev sin första bok.
3. Varför arbetade Scheele ofta på natten?
 1. Han tyckte inte om dagsljus.
 2. Han hade fullt upp med apoteket på dagen.
 3. Han ville inte att någon skulle se honom.
4. Vad var gasen som Scheele framställde omkring år 1771?
 1. Vatten.
 2. Rök.
 3. Syre.
5. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Scheele skrev ner allt han gjorde i sina experiment.
 2. Scheele hade en lång utbildning i kemi.
 3. Scheele hade en katt på sitt apotek.
6. Varför fick andra forskare äran för upptäckten av syre? (Skriv en mening.)
7. Varför var det farligt att Scheele luktade och smakade på ämnen? (Skriv en mening.)
8. Vad fick Scheele i Köping som han behövde för att kunna forska? (Skriv ett eller två ord.)
9. Scheele dog när han bara var 43 år. Varför kan det ha hänt, tror du? (Skriv en mening.)

Facit

- 1.
- 1.
- 1.
- 1.
1. ja b) nej c) det står inte i texten
- Exempel på svar: För att Scheele väntade så länge, så andra forskare skrev om syret först.
- Exempel på svar: För att flera av ämnena var giftiga.
- Exempel på svar: Lugn och tid (att forska).
- Exempel på svar: För att han arbetade med farliga och giftiga ämnen hela sitt liv.

Bedöm öppna svar efter innehåll, inte efter exakt formulering.

FÖR LÄRAREN

Tema: nyfikenhet och vetenskap. Texten passar för att prata om hur man lär sig nya saker. Fråga 9 tränar enkel inferens – svaret står inte rakt ut i texten.

Diskussionsfrågor

- Scheele lärde sig kemi helt själv genom att läsa och prova. Är det ett bra sätt att lära sig? Varför eller varför inte?
- Scheele arbetade ofta på natten. När på dygnet tycker du själv att det är lättast att arbeta eller plugga?
- **Skriv (3 meningar):** Berätta om något du har lärt dig på egen hand. Vad var det, och hur gjorde du?

Källor och faktagranskning

- Carl Wilhelm Scheele – Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Wilhelm_Scheele
- Carl Wilhelm Scheele – Nationalencyklopedin (NE): <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/carl-wilhelm-scheele>
- Carl Wilhelm Scheele – Svenskt Biografiskt Lexikon: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=6369>
- Carl Wilhelm Scheele | Biography, Discoveries, & Facts – Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Carl-Wilhelm-Scheele>

Faktagranskad i juni 2026. Nyckelfakta: Carl Wilhelm Scheele föddes 9 december 1742 i Stralsund (då svenska Pommern, idag Tyskland) och dog 21 maj 1786 i Köping, Sverige, 43 år gammal. Han var apotekare och kemist. Han framställde och beskrev syre (omkring 1771–1772) innan Joseph Priestley, men publicerade sin upptäckt senare (1777), vilket gjorde att andra ofta fick äran. Han upptäckte även klor, identifierade flera grundämnen (bl.a. mangan, barium, molybden, volfram) och en rad syror (bl.a. citronsyra, mjölksyra, oxalsyra, fluorvätesyra). Han stannade kvar som apotekare i Köping från 1775 trots andra erbjudanden. Hans tidiga död tillskrivs ofta gifterna han arbetade med (bl.a. arsenik, kvicksilver, bly), men exakt dödsorsak är osäker. Bilden är ett gravryporträtt från 1874 – inga säkra samtida porträtt av Scheele finns bevarade, så bilden är en senare tolkning (anges i bildtexten). Scheele uppskattade att syre ("eldluft") utgjorde ungefär en fjärdedel av luften – inte en tredjedel. Wikipedia (en) bekräftar: "estimating it to compose one quarter of air". Syrets andel i luft är ~21 %, vilket är närmast en fjärdedel (~25 %).

